

УДК 398.332(476)

А. Ю. ЛОЗКА

КАНФЕСІЙНАЯ ІДЭНТЫФІКАЦЫЯ БЕЛАРУСКІХ ВАЛАЧОБНЫХ ПЕСЕНЬ

Рэзюме. Исследуются пасхальные волочebные песни белорусов, феноменально отражающие историю народного календаря, эволюцию становления календарных стилей, выделяются основные принципы их конфессиональной идентификации. Выводы делаются на основании анализа таблицы, которая содержит все хрононимы (63) рассматриваемых текстов (30). В записанных в XIX–XX вв. пасхальных песнях доминирует не католический и не православный состав хрононимов, а его униатские особенности, предметное содержание формирования волочebной традиции. Высказывается мысль, что одним из первых годовых праздников, определяющих календарный стиль юлианского летосчисления на белорусских землях, мог быть *Збор* (*Ізбор*), весенний хрононим народного календаря, который впоследствии закрепился за первым воскресеньем Великого поста. Результаты исследования могут применяться в фольклористике, этнологии, истории, хронологии.

Ключевые слова: волочebная песня; народный календарь; конфессиональная идентификация; хрононим; календарный стиль; уния; православие; католицизм.

Abstract. The paper explores Belarusian Valačobny Easter songs, which phenomenally reflect the folk calendar history and evolution of calendar styles. Basic principles of Valačobny songs denominational identification are stated. The conclusions are grounded on the analysis of the table containing all the 63 chrononyms used in 30 texts considered in the paper. We demonstrate that Uniate (Greek Catholic) chrononyms as well as substantive content of Valačobniki tradition formation prevail over sets of Rome Catholic and Greek Orthodox chrononyms in Easter songs recorded in 19th and 20th centuries. It is suggested that one of the first annual feasts defining Julian calendar in Belarus could be *Zbor* (*Izbor*), spring chrononym of the folk calendar, which was afterwards fixed to the first Lent Sunday. The results of our study may be used in folkloristics, ethnology, history, and chronology.

Key words: valačobny song; folk calendar; denominational identification; chrononyms; calendar style; religious union (Greek Catholicism); Orthodoxy; Roman Catholicism.

Пытанні канфесійнай прыналежнасці валачобных песень не разглядаліся ў спецыяльных даследаваннях. Ускосна закранае ўзнятую праблему Л. Салавей, справядліва заўважаючы ва ўступным артыкуле да тома «Валачобныя песні», што «найбольш ваяўнічымі і рашучымі ў справе знішчэння рэштак першабытнага «паганства» былі праваслаўе і каталіцызм, у той час як уніяцтва старалася абaperціся на народныя традыцыі, каб заваяваць больш прыхільнікаў. Пасля далучэння Беларусі да Расійскай дзяржавы і гвалтоўнага хрышчэння ўніятаў у праваслаўных гэта барацьба абвастрылася і стала больш выніковай для праваслаўя, што адбілася і на валачобніцтве» (Валачобныя 1980, 19).

Першыя нашаніўскія календары, закладваючы беларускую выдавецкую традыцыю, змяшчаюць праваслаўны мясяцаслоў на рускай мове, каталіцкі – на польскай, а грэка-ўніяцкі – на беларускай з адпаведнымі народнымі прыказкамі, прыметамі, песнямі, абрадамі.

Для тэксталагічнага аналізу з мэтай канфесійнай ідэнтыфікацыі валачобных песень будзем выкарыстоўваць самы вялікі іх збор – том «Валачобныя песні» з акадэмічнай серыі «Беларуская народная творчасць» і найперш – змешчаныя ў ім варыянты жанру, якія адлюстроўваюць працоўны календар селяніна (Там жа, 108–184), дзе яго складнікі (святы і прысвяткі) размешчаны ў строгай храналагічнай паслядоўнасці. Усе хрононімы прадстаўленых трыццаці тэкстаў унікальнага валачобна-паэтычнага календара, падобнага якому няма ў свеце, размесцім у спецыяльнай табліцы.

Наступным этапам даследавання стане вылучэнне хрананімічных маркёраў-ідэнтыфікатараў, якія найбольш характэрны для каталіцкай, праваслаўнай ці ўніяцкай традыцыі. Найперш гэта складнікі беларускага народнага календара (БНК), якія маюць уласна каталіцкае паходжанне, – Казімір і Данат. У іх няма адпаведнікаў у праваслаўным царкоўным календары. Аналіз табліцы паказвае, што па складу хрананімаў да каталіцкага не можна аднесці ні адзін тэкст, бо ён утрымлівае яшчэ і ўласна праваслаўныя складнікі.

Заканчэнне табліцы

Хранімы (вобразы і святы)	Дата ці пара (у праваслаўных і католікаў)	Упамінанні ў томе «Валацобныя песні» (№ 68–97)																												Усяго	%				
		68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95			96	97		
46. Сямён	14/01.09									☼																							1	3,3	
47. Міхайла	19.09			☼														☼															2	6,7	
48. Другая Прачыстая	21/08.09				☼				☼									☼											☼				12	40	
49. Узвіжанне	27/14.09			☼					☼									☼															8	26,7	
50. Іван Пакроўны	09.10/26.09									☼																							1	3,3	
51. Пакровы	14.10	☼		☼	☼				☼	☼								☼										☼	☼				21	70	
52. Зміцер, Змітры	8.11/26.10			☼	☼				☼									☼										☼					10	33,3	
53. Міхайла Архайла	21/08.11																							☼									1	3,3	
54. Юры, Юр'я	09.12			☼														☼															2	6,7	
55. Мікола	19/06.12			☼														☼															2	6,7	
56. Раство	07.01/25.12	☼							☼																			☼					11	36,7	
57. Каляды				☼														☼										☼					3	10	
58. Новы год	01.01																																4	13,3	
59. Васілле з Новым годам	14/01.01	☼		☼														☼															6	20	
60. Вадохрышча	19/06.01	☼		☼					☼									☼											☼					12	40
61. Іван Хрысціцель	20/07.01																																	1	3,3
62. Грамніцы	02.02	☼							☼																				☼					10	33,3
63. Масленка	*									☼																			☼					3	10
Усяго		19	27	33	23	31	19	16	14	33	22	19	8	11	16	18	21	36	9	5	29	20	16	19	11	24	6	22	11	6	5				
Вобразы-сімвалы																																			
Царква		☼						☼	☼			☼										☼												8	
Касцёл			☼							☼																								3	

*Не мае сталага месца ў календары, залежыць ад даты адпаведнай хрысціянскай Пасхі. **Пэўная нядзеля ў царкоўнай праваслаўнай ці каталіцкай пасхаліях. ☼ Хранімі, які па-чынае гадавое кола. ☼ Хранімі (або агонімі) – святы ці прысятак, які ўпамінаюцца ў песні. Чорны колер абазначэння значкоў – каталіцкі ідэнтфікатар, святлейшы – праваслаўны. Хранімы, вылучаныя паўтлустым шрыфтам, уніяцкага паходжання.

Вядома, што Казімір святы быў другім сынам караля Польшчы і вялікага князя ВКЛ Казіміра IV Ягелончыка. Ён часта наведваў Вільню і Гродна, займаўся на беларускіх землях дабрачыннасцю. Памёр Казімір у Вільні 4 сакавіка 1484 г., там і пахаваны ў каралеўскай капліцы. Уніяты ў дзень памяці заступніка Вільні чыталі спецыяльныя трапары і кандакі, што змяшчаліся ў службоўніках (гл. Хойнацкі 1871, 49–50).

Адносна гісторыі развіцця свят і прысвяткаў грэка-каталіцкай царквы неабходна мець на ўвазе, што яна падзяляецца на два перыяды: ад пачатку уніі да Замосцкага сабора (26 жніўня 1720 г.) і ад Замосцкага сабора і надалей, «у канцы XVI – першай палове XVII ст. ва ўніяцкай царкве звонку ўсё заставалася нязменным: захоўваліся храмы ў ранейшым выглядзе, святкаваліся праваслаўныя святы... У цэлым першапачаткова ўніяты амаль нічым не адрозніваліся ад праваслаўных» (Верашчагіна 2005, 184). У першы перыяд дадаліся царкоўныя службы, якія прысвячаліся святым: Сільвестру, Папу Рымскаму; Яфрэму Сірыну; Іаану Дамаскіну; Язафату Кунцэвічу (уніяцкі дзеяч, забіты ў Віцебску 12 лістапада); Савву.

Другі перыяд характарызаваўся выключэннем асобных праваслаўных святкаванняў і дамінаваннем каталіцкасці, вядзення пропаведзяў на роднай мове. «Грэцы» (уніяты) адмовіліся ад Пятровага посту; ушанаванне некаторых рускіх абразоў, напрыклад Казанскага; былі выкраслены з календара многія рускія святыя, акрамя князя Уладзіміра, блажэннай Вольгі, святых князёў Барыса і Глеба, прападобных Антонія і Феадосія Пячэрскіх, трох віленскіх пакутнікаў; пакінуты імёны папаў рымскіх, напрыклад святога Рыгора (12 сакавіка); дадаваліся службы святым Рэчы Паспалітай, ВКЛ – францысканцу Францыску Серафімскаму, Антонію з Падугі, святому Казіміру і інш.; каранаваліся цудатворныя беларускія абразы, напрыклад Жыровіцкі і інш.; друкаваліся богаслужбоўнікі з велічаннямі святам – «індыкту, гэта значыць навалеццю (1 верасня); Пакрову БМ (1 кастрычніка); на сабор св. Міхаіла (8 лістапада); на зачацце ПБ (9 снежня); на сабор св. І. Хрысціцеля (7 студзеня); св. арх. Гаўрыілу (26 сакавіка); св. Канстанціну і Алене (21 мая); на Раство Прадцечы (24 чэрвеня); св. князю Уладзіміру (15 ліпеня); тром св. свяціцелям (30 студзеня)» (Верашчагіна 2005, 186–196).

Атрымліваецца, што ўсе святы і прысвяткі, прадстаўленыя ў табліцы, маюць верагоднасць быць уніяцкімі. Аднак для большай упэўненасці зробім наступныя ўдакладненні.

Вялікі знаўца народнага календара XIX ст. праваслаўны святар І. Берман зазначаў: «На наступны, дзевяты, тыдзень ад Вялікадня, у чацвер, святкуецца так званы Дзевятнік. Тутэйшая заходнеруская царква ўрачыста адзначае яго “як векапомнае ўз’яднанне ўніятаў з праваслаўнымі”, і праводзіцца ў гэты дзень хрэсны ход, і ў нас таксама» (Берман 1873, 15). У каталіцкім календары Дзевятніку адпавядае хранонім Божае цела. На думку гісторыка ўніяцкай царквы А. Хайнацкага, папулярная Дзясятка ва ўніятаў, як і ўшанаванне «розных пятніц на тэрыторыі Беларусі, ёсць сведчанне захоўвання народных забабонаў» (Хойнацкі 1871, 403). Аб прыхільнасці ўніятаў таксама і да Грамніц гаварылі многія даследчыкі (гл. Берман 1873, 19; Верашчагіна 2001, 48). Дарэчы, праваслаўнае Стрэчанне – рэдкі хранонім валацобнага календара. Да таго ж, улічваючы фактар больш паблажлівага стаўлення «народнай» рэлігіі, у адрозненне ад іншых канфесій, да народных звычаяў, мэтазгодна трактаваць розныя чацвяргі і пятніцы, што асабліва згадваюцца ў апакрыфічных славянскіх сказаннях і духоўных вершах і песнях, да ўніяцкай ідэнтыфікацыі. Магчыма, нават народныя святы Збор (Ясень Красен), Каляды.

Праваслаўны складнік у БНК больш прыметны. Да фактараў ідэнтыфікацыі аднясём наступныя хранонімы, якія не маюць генезісных адпаведнікаў у каталіцкім календары, – Аўдакея, Саракі, Аляксея, Праводніца, Радаўніца, Мікола (9 мая), Барыс (15 мая і 6 жніўня), Макавей, Пакровы.

Трэці этап даследавання – аналіз табліцы.

Па-першае, заўважым, што па складу хранонімаў умоўна можна назваць праваслаўнымі, як і ўніяцкімі, тэксты № 85, 86, 91, 93, 95, 96, 97, якія прадстаўлены самай малой колькасцю складнікаў – ад пяці да адзінаццаці. Па-другое, тэксты песень (№ 81–83, 89, 92), якія ўтрымліваюць хранонімы ўласна каталіцкага календара (Казімір, Данат), таксама прадстаўлены святамі і прысвяткамі з праваслаўнага царкоўнага месячаслова (Аўдакея, Саракі, Праводніца, Радаўніца, Мікола, Барыс, Пакровы). Падобныя сінтэз не характэрны ні праваслаўнаму, ні каталіцкаму календарам, а толькі – уніяцкаму.

Акрамя таго, разглядаемыя тэксты маюць у сваім складзе ўніяцкія ідэнтыфікатары, звязаныя з чацвяргамі і пятніцамі (Дзевятнік, Дзевятуха, Дзясятнік, Дзясятуха) і Грамніцамі. Такім чынам, да грэка-ўніяцкай прыналежнасці адносіцца большасць песень (19 з 30, або 63,3%), застаюцца нявысветленымі тэксты № 73, 75, 79, 85, 86, 90, 91, 93, 95–97.

Калі ж улічыць яшчэ і Збор (пачатак збору селяніна ў поле), які ў хрысціянскі перыяд быў прывязаны да нядзелі першага тыдня Вялікага посту, то застаюцца толькі па два тэксты з пачаткам года/лета Юр’ем (№ 85 і 93), Вялікаднем (№ 96 і 97), таксама – Ражство (№ 91, *Святое Ражство напярод пашло*) (Валачобныя 1980, 165). Аднак выключаць іх з грэка-ўніяцкага рахунку няма падстаў. Да таго ж змест валацобных тэкстаў адлюстроўвае падзеі станаўлення хрысціянства і валацобнай традыцыі (замена язычніцкіх капішчаў на новыя цэрквы, хрысціянізацыя і паэтызацыя БНК, фалькларызацыя царкоўнага месячаслова, сімвалізацыя старадаўніх сродкаў лічэння часу і інш.). У васьмі песнях (гл. табліцу) утрымліваюцца вобразы-сімвалы «царква», што характэрна для праваслаўнай і ўніяцкай рэальнасці, «касцёл» – каталіцкай.

Яшчэ раз звернем увагу на хранонім Збор (Ізбор), які фігуруе ў трынаццаці песнях, у дзевяці з якіх у якасці пачатку года/лета. Тэкст *Пахвалёны, / Дом свяцёны, / Благаслаўлены* (№ 92), што быў запісаны

* Тут і далей пераклад наш. – А. Л.

ў Дзісенскім павеце Віленскай губерні (гл. Валачобныя 1980, 166–170), ужо сваёй спецыфічнай лексікай набліжаецца да польскай мовы. Менавіта на святым явары (язычніцкі сімвал) і стаіць залатое крэсла, дзе Бог са служкамі размяркоўвае ('рахуе') святы: *Катораму свяціцу / Упярод стаці. / Першае свята – / Новае лета. / Святы Ізбор / Упярод ступіў, / Ваду пусціў. / Святы Казімір, / Дровы сячэць...* (Там жа, 167).

Заўважым, што выдатны архівіст і крыніцазнаўца М. Гарбачэўскі ў свой час зрабіў важныя высновы: «Амаль трэцяя частка актавых кніг Цэнтральнага архіва Вільні пісаны на лацінскай мове. У іх... лічэнне вядзецца адразу ад Богаз'яўлення, затым ад першага тыдня Вялікага посту (вылучана намі. – А. Л.) і ад Пасхі, нарэшце, ад Пяцідзясятніцы» (Горбачевский 1869, 8).

Можна выказаць меркаванне, што Збор і ёсць адно з тых асноўных свят, пра якое хранографы гаварылі, што з прыняццем хрысціянства ўсходнія славяне ўвялі юліянскае летазлічэнне па візантыйскаму ўзору, але Новы год пачыналі не з 1 верасня, як у Візантыі, і нават не з 1 студзеня, як у Рыме, а па сваёй старажытнай традыцыі – вясной. Пра іншыя каляндарныя стылі, новалецці (раждзественскае, сакавіцкае, блажавешчанскае, пасхальнае, зборнае, юраўскае) пісалася ў нашых выданнях (гл. Лозка 2004).

Вылучым асноўныя прынцыпы ўніяцкай ідэнтыфікацыі фальклорных тэкстаў, іх характэрныя рысы: сінтэз хрананімаў каталіцкага і праваслаўнага месяцасловаў у адным і тым жа тэксце; талерантнае сусядства народных хрананімаў з хрысціянскімі, іх персаніфікацыю і бытавую набліжанасць.

Такім чынам, аналіз паэтычных тэкстаў валачобнікаў, у якіх прадстаўляецца земляробчы каляндар беларусаў, паказвае, што ў іх адлюстраваны як пачатковы перыяд прыняцця хрысціянства, юліянскага летазлічэння, так і наступныя стагоддзі, пара актыўнага бытавання і трансфармацыі валачобных песень, у якіх закансерваліся рэшткі змен каляндарных стыляў. Адным з першых гадавых свят, што выяўляў каляндарны стыль юліянскага летазлічэння на беларускіх землях, мог быць Збор. Пераважная большасць запісаных тэкстаў разглядаемага жанру захоўваюць уніяцкія рысы, прадметнае асяроддзе пары фарміравання валачобнай традыцыі.

БІБЛІЯГРАФІЧНЫ СПІС

- Берман И. Календарь по народным преданиям в Воложинском приходе Виленской губернии Ошмянского уезда // Записки Императорского РГО по отделению этнографии. СПб., 1873. Т. 5. С. 1–44.
Валачобныя песні / склад. Г. А. Барташэвіч, Л. М. Салавей; склад. муз. часткі В. І. Ялатаў. Мінск, 1980.
Верашчагіна А. У. Праваслаўныя святы на Беларусі. Мінск, 2001.
Верашчагіна А. У. Хрысціянскія святы на Беларусі. Мінск, 2005.
Горбачевский Н. И. Археографический календарь на две тысячи лет (325–2324) по юлианскому счислению и на семьсот сорок два года (1583–2324) по григорианскому счислению. Вильна, 1869.
Лозка А. Ю. Феномен Новага года ў беларускім фальклору. Мінск, 2004.
Хойнацкый А. Ф. Западнорусская церковная уния в ее богослужениях и обрядах. Киев, 1871.

Паступіў у рэдакцыю 17.03.2014.

Алесь Юр'евіч Лозка – кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры тэорыі і методыкі выкладання мастацтва БДПУ імя Максіма Танка.

УДК 398.3(=161.3)+398.3(=581)

І. В. КАЗАКОВА

РОЛЯ ЖАНЧЫН У ТРАДЫЦЫЙНЫХ АБРАДАХ БЕЛАРУСАЎ І КІТАЙЦАЎ

Рэзюме. Раскрываецца роля жанчыны в традиционной белорусской и китайской обрядности, рассматривается специфика положения женщины в соответствии с этническим контекстом, исследуются бытовая и ритуальная формы реализации поведения женщины согласно белорусским и китайским народным традициям. Рассматриваются основные весенние, летние, осенние и зимние праздники народного календаря. Раскрывается значение основных ритуалов, их сакральный смысл, подчеркивается важнейшая роль в них именно женщин как в белорусской, так и в китайской культуре. Отмечается более значимая роль обрядовых песен в белорусской народной традиции по сравнению с китайской, где наиболее важной является сама система непосредственно ритуальных действий.

Ключевые слова: традиционная обрядность; народные праздники; роль и функции женщины; бытовая функция; ритуальная функция; правила поведения; магическое мышление; песенный контекст.

Abstract. The work is devoted to the role of women in traditional Belarusian and Chinese rites. The article discusses the specific status of women in accordance with the ethnic context and also everyday and ritual forms of the female behavior in according with the Belarusian and Chinese folk traditions. The paper deals with the main spring, summer, autumn and winter holidays of folk calendar. The author examines the meaning of the basic rituals, their sacred sense, highlights the important role of women in them for the Belarusian and Chinese cultures. It is noted more significant role of the ritual songs in the folk Belarusian traditions as compared with the Chinese, where the system of directly ritual actions is the most important.

Key words: traditional rites; folk holidays; female role and functions; everyday function; ritual function; code of conduct; magical mentality; song context.

Роля жанчын у старажытным грамадстве і іх функцыі былі вельмі значымі, што добра захавалася ў архаічных формах народнай культуры. Разглядаючы спецыфіку становішча і паводзін жанчын у стара-